04/12/2023

Οι βενετσιάνικες καμπάνες της Κέρκυρας αφηγούνται την ιστορία τους

/ Επικαιρότητα

Μοναδικά, «μουσειακά» έργα τέχνης, τόσο για τις επιγραφές, όσο και για τις παραστάσεις και τη διακόσμηση τους, αποτελούν οι βενετσιάνικες καμπάνες από τον 15ο αιώνα, που άντεξαν στη λεηλασία, στον χρόνο και κοσμούν κωδωνοστάσια ναών στην Κέρκυρα. Κάθε μία αφηγείται την ιστορία της. Η παλαιότερη αναγράφει 1402.

Οι βενετσιάνικες καμπάνες απασχόλησαν τον ιστορικό και ερευνητή Γεράσιμο Δημουλά, ο οποίος έκανε μακρόχρονη και επίπονη έρευνα, με την οποία συμμετείχε στο Διεθνές Συνέδριο που διεξήχθη στη Βενετία 24-25 και 26 Νοεμβρίου με θέμα τις επιρροές της ιταλικής τέχνης στην Ελληνική Ανατολή την περίοδο 14ος -16ος αιώνας.

Ο κ. Δημουλάς μίλησε στο ΑΠΕ-ΜΠΕ και επισήμανε πως η σχέση της Κέρκυρας με τη Δύση, ήταν παραδοσιακά στενή και έγινε ιδιαίτερη μετά το 1386, έτος κατά το οποίο «προσδέθηκε» στο βενετικό κράτος. Η έναρξη της βενετικής κυριαρχίας στην Κέρκυρα, όπως αναφέρει, συμπίπτει με την εποχή της Αναγέννησης.

Η 1η παλαιότερη καμπάνα βρίσκεται αναρτημένη στον Ιερό Ναό του Αγίου

Σπυρίδωνος στην πόλη της Κέρκυρας, η 2η στον ναό της Υ. Θ. Λαμποβίτισσας στον οικισμό Μελίκια της Λευκίμμης και η 3η στον ναό της Τριμάρτυρος στο προάστιο Γαρίτσα. Ο κερκυραίος ιστορικός -ερευνητής Γεράσιμος Δημουλάς παρέθεσε στο ΑΠΕ-ΜΠΕ, τα σημαντικά στοιχεία της πολύπλευρης έρευνας του.

Η μεσαιωνική καμπάνα του Αγίου Σπυρίδωνος

«Ο ναός του Αγίου Σπυρίδωνος του Θαυματουργού αν και κτίστηκε μεταξύ των ετών 1577-1589, έχει μια καμπάνα που κατασκευάστηκε το 1402 στη Βενετία, μισό αιώνα, περίπου, πριν φτάσει το ιερό λείψανο του Αγίου στην Κέρκυρα», λέει ο Γεράσιμος Δημουλάς και συνεχίζει: «Με τα μέχρι σήμερα γνωστά στοιχεία, πρόκειται για την παλαιότερη καμπάνα στην Κέρκυρα και ίσως και σε ολόκληρη την Ελλάδα. Η καμπάνα αυτή βρίσκεται στον τελευταίο όροφο του πυργωτού καμπαναριού, ξεχωρίζει εξαιτίας του ιδιαίτερα μακρόστενου σχήματος, είναι μεγάλου μεγέθους, εντελώς λιτή και χωρίς παραστάσεις, και στηρίζεται από τέσσερεις χονδροειδείς λαβές. Δύο κορδόνια, εγκοπές, σπάνε τη μονοτονία στην κορυφή της, ενώ άλλα δύο κορδόνια περικλείουν την επιγραφή στο κάτω μέρος της καμπάνας, επάνω από το πλατύ χείλος της. Στο κυρίως σώμα της καμπάνας υπάρχει ανάγλυφο, σε πολύ μεγάλες διαστάσεις, το μονόγραμμα Μ, ενώ πριν τη λατινική χρονολόγηση αποτυπώνεται ένας ισοσκελής, πεπλατυσμένος σταυρός. Κατασκευαστής της καμπάνας είναι ο Βενετός μάστορας Antonius de Venetiis, ο οποίος είναι γνωστός και από άλλες χυτεύσεις καμπανών την περίοδο αυτή. Η επιγραφή, με καλλιτεχνική γραφή της εποχής, αναγράφει, M(agister) – ANTONIVS M(e) F(ecit) + MCCCCII (1402)».
Ο Antonius ήταν γιος του Vittore και ανιψιός του Vincenzo, και δραστηριοποιήθηκε από το έτος 1380 στη συνοικία San Luca της Βενετίας, αναλαμβάνοντας το καταχρεωμένο εργαστήριο του πατέρα του. Στη διαθήκη του, η οποία χρονολογείται στις 18 Δεκεμβρίου 1429, περιγράφει τον εαυτό του ως «fabricador de campane», δηλαδή «εργαστηριάρχη καμπανών».
«Αναπάντητο ερώτημα παραμένει το πώς βρέθηκε η καμπάνα αυτή, στον ναό του Αγίου Σπυρίδωνος» επισημαίνει ο κ. Δημουλάς και προσθέτει: «Ένα ινβεντάριο, καταγραφή, του έτους 1572, η παλαιότερη γνωστή αναφορά για καμπάνες στον ναό, πληροφορεί ότι τότε, αυτός διέθετε δύο μικρές καμπάνες και μία μεγάλη. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε, ότι η “μεγάλη” καμπάνα που αναφέρεται στην καταγραφή αυτή, είναι η συγκεκριμένη. Αν αυτό αληθεύει, τότε δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την περίπτωση να βρισκόταν η καμπάνα στην κατοχή των κτητόρων του ναού ήδη από το 1527, την περίοδο δηλαδή της ίδρυσης του πρώτου ναού του Αγίου Σπυρίδωνος στη θέση Κουκουναριά στο Σαρόκο. Ωστόσο, θεωρείται πιο

λογικοφανής εξήγηση το να τοποθετήθηκε η καμπάνα αυτή, άγνωστο από ποιον, ως αφιέρωμα στο νεόδμητο πανύψηλο πυργωτό καμπαναριό του Αγίου την εποχή της ολοκλήρωσής του, γύρω στο 1600. Ο συνδυασμός των παραπάνω πληροφοριών, μάς οδηγεί στο συμπέρασμα, πως η καμπάνα μεταφέρθηκε από κάποιον ναό που κατεδαφίστηκε, λόγω των έργων οχύρωσης του εξώπολου, ίσως από τον πρώτο ναό του Αγίου. Στην περίπτωση αυτή, πιστεύουμε, με βάσει όσα εκθέσαμε παραπάνω, ότι ο αρχικός ναός πρέπει να διέθετε πυργοειδές καμπαναριό».

Η καμπάνα της Υπεραγίας Θεοτόκου Λαμποβίτισσας στα Μελίκια

Η Υ. Θ. Λαμποβίτισσα, είναι ο ενοριακός ναός του οικισμού Μελίκια της Λευκίμμης. Στο πλακέ δίλοβο καμπαναριό του ναού, του οποίου η παλαιότερη γραπτή μνεία γίνεται σε διαθήκη του 1527, βρίσκεται η 2η παλαιότερη καμπάνα στην Κέρκυρα, σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα γνωστά στοιχεία.
«Πρόκειται», όπως σημειώνει ο κ. Δημουλάς «για μια κομψή και πολύ δεξιοτεχνικά κατασκευασμένη καμπάνα. Το ύψος της, φτάνει τα 42 εκ. και η διάμετρος του στομίου της τα 43 εκ. Στο υψηλότερό της σημείο, ανάμεσα σε τρεις ανάγλυφες εγκοπές, εκατέρωθεν, αναπτύσσεται η χρονολογία, MCCCCLXXXVIII [1488]. Πριν από τη χρονολογία της καμπάνας, εμφανίζονται τα αρχικά IHS («in huesto segnio»), χωρίς όμως το σημείο του σταυρού, όπως απαντάται συνήθως. Η μεσαία ζώνη της καμπάνας διακοσμείται με τις ακόλουθες ανάγλυφες παραστάσεις:
α) με ένα επίμηκες πλαίσιο, σαν οικόσημο, με μαργαρίτες στις δύο άκρες και μια διαγώνια ζώνη, στην οποία δεν διακρίνεται κάποια επιγραφή
β) με παράσταση της Θεοτόκου Βρεφοκρατούσας ένθρονης και
γ) με μια αμυγδαλωτή σφραγίδα χωρισμένη σε τρία επίπεδα , όπου στο υψηλότερο υπάρχει η προτομή της Παναγίας με τον μικρό Χριστό. Στο μεσαίο απεικονίζεται ο στιγματισμός του αγίου Φραγκίσκου, παρουσία αγγέλων, και στο χαμηλότερο η μορφή ενός επισκόπου, ο οποίος κρατάει μια σφαίρα. Γύρω από αυτήν τη σφραγίδα αναπτύσσεται κυκλικά η παρακάτω δυσανάγνωστη επιγραφή: …FR(atr)… PAVLI…. EPI(scopus) GIRAPETRE. Καθώς γνωρίζουμε, υπάρχει καμπάνα του 1487 στο Lavarigo, στην Ίστρια της Κροατίας, με τα αρχικά S(alvator) F(ecit), επομένως δεν αποκλείεται να πρόκειται για παραγωγή του εργαστηρίου αυτού. Ο διάκοσμος της μεσαίας ζώνης περιλαμβάνει επίσης, μια λεπτομερή παράσταση της Άκρας Ταπείνωσης με τον σταυρό και το ακάνθινο στεφάνι, και παράσταση του Αγίου Γεωργίου, σε σπάνια αποτύπωση με φτερά αγγέλου να σκοτώνει τον δράκοντα. Στο ίδιο επίπεδο, το μεσαίο, ο κατασκευαστής έχει αποτυπώσει τα στοιχεία του, ένα καλλιτεχνικό S, επάνω στο οποίο εφάπτεται ένας σταυρός. Η επιγραφή της

καμπάνας, στον βαθμό που διακρίνεται, είναι: IHS – MCCCCLXXXVIII +S – …FR(atr) … PAVLI…. EPI(scopus) GIRAPETRE».
«Ο Γερμανός αρχαιολόγος και ερευνητής Anton Gnirs, ο οποίος ασχολήθηκε με τις καμπάνες της Αδριατικής καθώς και αυτές στα Ανατολικά των Άλπεων, ανακάλυψε παρόμοια επιγραφή: «S(igillum) FR(atr)IS PAVLI DEI GRACIA EPI(scopus) GIRAPETRE», με χρονολογία 1469. Η αναφερόμενη επιγραφή, σχετίζεται με κάποιον καθολικό επίσκοπο Παύλο της Ιεράπετρας, στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, ο οποίος υπηρέτησε από τις 8.7.1359 έως τις 15.3.1363. Πράγματι, διαπιστώνουμε ότι και στην αμυγδαλωτή σφραγίδα, στην καμπάνα της Κέρκυρας, διακρίνονται καθαρά οι λέξεις: GIRAPETRE (Ιεράπετρα) και PAVLI (Παύλος). Όμως, οι υπόλοιπες λέξεις δυστυχώς παραμένουν δυσανάγνωστες» τονίζει ο κ. Δημουλάς.
«Αξίζει να σημειωθεί, ότι η ανωτέρω επιγραφή αρχικά μου επισημάνθηκε από τον Ισπανό συγγραφέα Alex Rodriguez Suares», αναφέρει ο κ. Δημουλάς «και στη συνέχεια, μετά από καθάρισμα και πλύσιμο με νερό, έγινε ευδιάκριτο το επίμαχο σημείο της. Από τα παραπάνω προκύπτει, η ιδιαίτερη ιστορική και καλλιτεχνική αξία της εν λόγω καμπάνας. Ωστόσο, δημιουργούνται ορισμένα ερωτήματα ,όπως, γιατί εξακολούθησε να υπάρχει η φιγούρα και η επιγραφή του Λατίνου επισκόπου Παύλου στα τέλη του 15ου αιώνα; Πώς βρέθηκε, τελικά, αυτή η καμπάνα από την Κρήτη στην Κέρκυρα, και μάλιστα στα Μελίκια, στη νότια άκρη του νησιού; Υποθέτουμε ότι αυτό θα μπορούσε να συμβεί μεταξύ των ετών 1646 και 1669, οπότε έλαβε χώρα η μαζική μετανάστευση Κρητικών, κατά τη διάρκεια του βενετοτουρκικού πολέμου μέχρι την τελική πτώση του Χάνδακα. Η υπόθεση αυτή, παρότι είναι λογικοφανής, δεν κατέστη δυνατόν να τεκμηριωθεί από κάποια γραπτή πηγή».

Η καμπάνα της Τριμάρτυρος στο προάστιο Γαρίτσα

Ο ναός της Τριμάρτυρος στο προάστιο Γαρίτσα της πόλης της Κέρκυρας, κτίστηκε λίγο πριν το 1675 από Κρητικούς πρόσφυγες, οι οποίοι σύστησαν αδελφότητα. Η καμπάνα η οποία βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο του καμπαναριού, στη μονόλοβη υποδοχή, έχει επίμηκες σχήμα, που αποτελεί μεσαιωνικό χαρακτηριστικό. Είναι μικρών διαστάσεων και διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση, αν και είναι ραγισμένη. Στο υψηλότερο σημείο της, ανάμεσα από διακοσμητικές μαργαρίτες, φέρει την εξής χρονολογία φουρνίσματος: MCCCCC [1500]. Στο κυρίως σώμα της καμπάνας, κυριαρχεί το μονόγραμμα PZ, το οποίο παραπέμπει στον Pietro di Zuane, τον σημαντικότερο Βενετό χυτευτή του 16ου αιώνα, που, αν και πέθανε το 1543, οι απόγονοί του συνέχισαν να χρησιμοποιούν τα αρχικά του ονόματός του ως εγγύηση ποιότητας. «Ο γιος του, Zuanne Battista, υπέγραφε με τα αρχικά

ZPHL. Πάνω από τα αρχικά του ονόματος PZ ορθώνεται ένα κοντάρι με το σύμβολο του σταυρού, στην κορυφή, και χαμηλότερα το συμβολικό γράμμα Χ, πεπλατυσμένο. Διακρίνονται ακόμη εγχάρακτες παραστάσεις. Στη μέση, ένας άγιος με ράβδο ή σπαθί στο αριστερό χέρι, ψηλότερα δε, σε τετράγωνο πλαίσιο χωρισμένο σε δύο επίπεδα βρίσκονται 4 μορφές, από τις οποίες η επάνω δεξιά, βρίσκεται σε στάση γονατιστή, στην αντίθετη πλευρά στέκεται επίσης ένας άγιος, αγνώστων στοιχείων, ο οποίος κρατά ένα δυσδιάκριτο αντικείμενο. Ο παραγγελιοδόχος της καμπάνας αυτής είναι ο Ioannes Xaldo, καθότι το όνομά του βρίσκεται στην ίδια σειρά με τα αρχικά FF, που σημαίνουν ότι “έγινε με εντολή” ή “διέταξε να γίνει”. Ο Pietro di Zuane είναι ο κατασκευαστής. Η επιγραφή που φέρει η καμπάνα είναι: IHS – MCCCCC – PZ – IOANNES XALDO FF. Ενώ όμως η καμπάνα φουρνίστηκε το έτος 1500, βρίσκεται τοποθετημένη σε ναό που κατασκευάστηκε σχεδόν δύο αιώνες αργότερα, γεγονός που συνεπάγεται μια χρονική ανακολουθία. Πιθανή εξήγηση μπορεί να θεωρηθεί το ότι αυτή μεταφέρθηκε στην Κέρκυρα από Κρήτες πρόσφυγες από τον Χάνδακα. Άλλωστε, είναι μικρών διαστάσεων, επομένως μεταφέρεται εύκολα. Οι Κρητικοί που κατέφυγαν στην Κέρκυρα, μετά την πτώση του Χάνδακα, έχτισαν τις δικές τους εκκλησίες, για να φυλάξουν τα ιερά και τα όσια που έφεραν μαζί τους» αναφέρει ο κ. Δημουλάς.

(Πηγή: ΑΠΕ-ΜΠΕ / Φωτογραφία: Γεράσιμος Δημουλάς)